

Connexions entre Imaginari, Humanitats i Religions

En primer lloc, agraeixo a la direcció de la Biblioteca de Catalunya i a la senyora Núria Altarriba, el fet d'haver estat invitada a participar en aquesta taula. També agraeixo la invitació a una de les persones que l'han promoguda amb tant d'entusiasme, la senyora Montserrat Prat Serra.

Per l'envergadura dels tres àmbits exposats en el títol de la intervenció: Imaginari, Humanitats i Religions, i pel temps disponible per a fer-ho, per força hauré de referir-m'hi de manera sintètica i breu.

La primera qüestió que es planteja a un profà en la matèria és: ¿Què s'entén per Imaginari? ¿Estem parlant del que Jacques Lacan en va dir Imaginari col·lectiu o social? Si és així, l'Imaginari és el conjunt de valors, històries i llegendes, així com els símbols comuns que formen part d'una cultura determinada. I, com en els vasos comunicants, l'Imaginari que aquesta cultura genera dóna significat a aquesta mateixa cultura, així com la representa. En aquest sentit, ¿podem parlar d'un Imaginari català? Sí, i després ens hi referirem, ja que els imaginaris col·lectius creen identitat.

Respecte de l'Imaginari entès en un sentit genèric, l'antropòleg Gilbert Durand considera que l'Imaginari sorgeix com una resposta viva a l'implacable pas del temps en la vida humana, el temps que topa amb la finitud, amb la mort. Per contra l'Imaginari roman de forma permanent en l'individu (no en la història, ja que cada època crea i s'identifica amb el seu Imaginari).

Aquesta diguem-ne immutabilitat del que és immarcescible de l'Imaginari es constitueix en una esclatxa per on l'individu, subjecte al temps de Cronos, albira el sentit de la seva vida, que és transcendent. Podem concloure, doncs, que, en essència, l'Imaginari és de naturalesa espiritual, o si es vol dir d'una altra forma, de naturalesa immaterial. Prenem unes paraules de Hermann Hesse per il·lustrar-ho: *Les religions i els mites són, com la poesia, un intent de la humanitat d'expressar per mitjà d'imatges, precisament aquella indicibilitat que vosaltres tracteu inútilment de traduir en simples expressions racionals.*

La segona qüestió que es planteja és: Què s'entén per Humanitats? Les Humanitats estan constituïdes per un conjunt de disciplines l'objectiu de les quals és estudiar la condició humana en els seus diversos aspectes. Vegem uns quants aspectes, sense exhaurir-los: mitologia, filosofia, literatura, lingüística, llengües clàssiques i modernes, estudi de les creences i les religions, conreu de les diverses disciplines artístiques i la seva història, estudi de les diverses cultures del planeta, arqueologia, antropologia cultural, sociologia, etc.

En tant que àmbits del saber humà, doncs, les Humanitats inclouen l'Imaginari, de la mateixa manera que l'Imaginari genera les Humanitats. Per això, posats a imaginar, imaginem totes aquestes disciplines sorgint les unes de les altres com passa amb les nines russes. Així, l'Imaginari dóna lloc a les diverses disciplines o matèries de signe humanístic, en les quals hi ha les religions.

Acabem de veure, doncs, que la tercera de les qüestions de l'enunciat, les Religions i el seu coneixement, també formen part de les Humanitats. I seguint amb les il·lustratives imatges de les nines russes i els vasos comunicants, tant les creences com les religions generen un Imaginari col·lectiu en matèria de valors humans que actuen com un agent cohesionador de les comunitats, atorgant-les una identitat particularitzada. Per posar un exemple: no tenen el

mateix Imaginari les cultures d'Orient que les cultures d'Occident, tot i que, sorgides des del més profund de l'ésser humà, comparteixin valors ètics i morals.

Per tot el que he exposat, no sembla exagerat afirmar que estem parlant de Cultura en majúscules. Així mateix també estem parlant, i no és una cosa menor, del fil d'or que travessa aquests sabers o coneixements: l'esperit tradicional que recorre el pensament d'Occident en el nostre cas, tot fent especial atenció a l'àmbit català.

Quan dic esperit tradicional em refereixo al mateix esperit que defensava l'antropòleg cultural Gilbert Durand quan va fer-se conscient de la crisi de les ciències humanes. De forma progressiva les ciències humanes han anat perdent el seu objectiu original, que és ocupar-se del coneixement de l'*homo sapiens* de forma integral.

Ara s'imposa una altra pregunta: Quin és l'eix o fil d'unió entre els diversos coneixements de signe humanístic? La resposta és la persistent vocació de l'*homo sapiens* per saber qui és, d'on ve i cap on va.

I aquest fil, què el mou? Un impuls cap al coneixement, i no es plany res per tal d'anar-hi a l'encalç, com sabia molt bé, per exemple, Auguste Rodin, quan afirmava: *L'art és l'exercici del pensament que lluita per entendre el món i fer-lo entendre.*

Vet aquí. Els coneixements humanístics tracten de conèixer l'essencial de la vida humana, o el que és el més important: el seu sentit. El propòsit del que anomenem antropologia, o ciència de l'home, és conèixer la manera de ser homes i dones al món, però també la forma d'interpretar aquesta manera de ser, i a cada indret del planeta amb les seves particularitats. Aquestes particularitats, com ja hem dit, conformen un Imaginari col·lectiu propi.

Ja que som aquí, ens referirem a les nostres particularitats, al nostre patrimoni comú. Sota el paraigua de la Biblioteca de Catalunya, sembla que hi ha el propòsit, ara i en el futur, d'anar recollint materials per tal de confegir una història de l'Imaginari català relacionat amb les altres disciplines humanístiques, que inclouen, i no ens sàpiga greu tornar-les a repetir, pensament, mitologia, simbologia, creences religioses, arts diverses, formes de vida quotidiana, tradicions populars, llengua i estudi de la llengua, etc.

No es parteix del no res. Ja es disposa d'un fons de materials per anar fornint una història literària de l'Imaginari, Humanitats i Religions a Catalunya. Cal recordar que fa 10 anys la Biblioteca de Catalunya va adquirir la Biblioteca Mitològica Frederic Travé, i juntament amb d'altres fons bibliogràfics propis, aquesta institució va presentar la mostra *Del Caos al microcosmos*. Aquesta mostra, avui consultable al web de la Biblioteca de Catalunya, recull bibliografia de figures tan destacades en l'àmbit de la Simbologia i dels estudis de l'Imaginari, com l'anteriorment esmentat Gilbert Durand, Marius Schneider, Juan-Eduardo Cirlot, etc.

A propòsit de Juan-Eduardo Cirlot, poeta i autor de l'encara no superat *Diccionari de símbols*, no podem deixar d'esmentar el treball de Jaime D. Parra: *El poeta y sus símbolos. Variaciones sobre Juan Eduardo Cirlot* (Ediciones del Bronce, 2001).

Hi ha, doncs, treballs de pes en els camps esmentats; treballs que posats en contacte amplien, i alhora dibuixen aquest patrimoni propi, aquest Imaginari col·lectiu propi, i que al mateix temps ho és de l'àmbit europeu i de la humanitat en el seu conjunt.

A vol d'ocell, i només per visualitzar l'interès que actualment hi ha a Catalunya per l'Imaginari, les Humanitats i les Religions, podem començar citant un estudi interessant: *Les Tres Mares*.

Les arrels matriarcal dels pobles catalans, d'Esther Borrell (Pagès editors, 2006). En el seu treball, Esther Borrell ha trobat arrels de la cultura matriarcal, pròpia de les cultures mediterrànies, en les figures de La Moreneta, de Maria del Mar i de Santa Coloma.

Altres treballs sobre l'interès per l'Imaginari, les Humanitats i la Religió són els que s'apleguen al llibre *Els nous imaginaris actuals, espiritualitats orientals, teràpies naturals i sabers esotèrics*, publicat conjuntament per Arola editors i la Universitat Rovira i Virgili l'any 2012.

Obra de diversos autors coordinats per Joan Prat, es llegeix als crèdits: *Un dels grans etnòlegs evolucionistes, James Frazer, va predir que totes les societats humanes havien de passar, en un procés evolutiu lineal, per tres grans etapes: la màgica, la religiosa i la científica. Semblantment, Frazer estava convençut que les societats occidentals estaven plenament instal·lades en la fase científica. Però l'art de la predicció, com el de la profecia, és una tècnica arriscada i, si mirem al nostre voltant, tot sembla indicar que Frazer anava força desencaminat, ja que, si bé és cert que les religions hegemòniques han perdut el paper polític, cultural i simbòlic que havien tingut fins als anys setanta del segle XX (procés conegut en les ciències socials com a secularització o desencantament del món), també ho és que, contra tots els pronòstics, després de la segona guerra mundial, s'ha produït un nou «reencantament del món», que engloba un camp ampli de significats i fronteres incertes. Aquesta proliferació de pràctiques, creences i imaginaris ha rebut diferents denominacions, com per exemple Nova Era o New Age, àmbit difús del místic o espiritualitats emergents, o nebulosa misticoesotèrica. Nosaltres hem optat per denominar-ho Nous Imaginaris Culturals.*

En la mateixa línia, i només a tall d'exemple perquè n'hi ha molts més, hi ha l'assaig *El reencantament postmodern*, de Josep Otón (Editorial Cruïlla, 2012). Cal fer molta atenció també a l'obra en diversos volums publicats per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, del reconegut antropòleg Lluís Duch, amb els seus treballs sobre mitologia i religió, i, al meu parer, la seva interessantíssima idea de la logomítica.

Cal posar també de relleu els estudis de l'antropòleg Ramon M. Nogués, que es poden llegir als seus llibres *Déus, creences i neurones* (Fragmenta, 2007) i *Cervell i transcendència* (Fragmenta, 2011). L'any 1997, Teresa Guardans publicava a l'editorial 62, *El saber marginat. L'altra cara del coneixement*. Teresa Guardans està vinculada al Centre d'Estudis de Tradicions Religioses, juntament amb Marià Corbí, autor de llibres on explora una espiritualitat de signe laic. El Centre d'Estudis de Tradicions Religioses té una pàgina web on es poden consultar treballs de molt nivell tant en el camp de l'Imaginari i de les Humanitats, així com de les diverses religions i savieses tradicionals, tal com les entenia Aldous Huxley en un dels seus llibres de referència, *La filosofia perenne*.

Igualment cal destacar els treballs i publicacions sobre Simbologia i Imaginari en el camp de la creació artística que es poden consultar al web *Ars Gravis*, una iniciativa de Raimon Arola, professor de la facultat de Belles Arts de Barcelona, i que elabora conjuntament amb Lluïsa Vert.

Altres iniciatives en el camp digital s'han posat en marxa recentment, com ara el blog ImagBRI (Barcelona, Recerca de l'Imaginari), la responsable del qual és Montserrat Prat Serra. La informació que s'hi pot trobar sobre els temes que ens ocupen és monumental.

De tot plegat, i ja he dit que només és una petita mostra, es desprèn que, en efecte, Imaginari, Humanitats i Religions estan estretament lligades pel fil indeleble de l'antropologia cultural, i que el seu estudi s'ha de fer posant aquests camps en relació.

Al llibre *Ciència de l'home i tradició* (publicat en castellà per Paidós l'any 1999), diu Gilbert Durand: *Segons una ocurrència del meu mestre Alquié, els filòsofs occidentals poden classificar-se en dos grups, els que 'tallen' en dues parts la visió de les coses i els que les 'tornen a enganxar'; es pot afegir que el filòsof occidental 'enganxa' per tornar a 'tallar' en una altra banda.*

Segons el mestratge d'una antropologia de tipus holístic, que contempla l'*homo sapiens* de forma global, com la de Gilbert Durand, es tractaria, doncs, no de compartimentar, o de tallar i enganxar, sinó al contrari: es tractaria de confeccionar un teixit on els fils de les diverses savieses es relacionessin en un conjunt harmònic a fi i efecte d'ampliar la nostra perspectiva respecte del nostre pas pel món. I això tant de manera particular com col·lectiva, no oblidem que som éssers socials.

Aquest tapís, aquest treball, també es vol fer des d'aquí, des del nostre àmbit. Estem ben predisposats a prendre la via d'aquest nou esperit antropològic que, de fet, relliga amb el saber tradicional.

En aquest saber, ho repetirem una vegada més, hi conflueixen el mite, la ciència i la història, el sentit del sagrat, la religió i la filosofia, i la simbologia, la poesia, l'art. És evident que la Gran Obra, com volien hermètics, alquimistes i cabalistes, té com a propòsit fonamental aquesta unitat de coneixements que afavoreixen l'evolució integral de l'ésser humà.

Del mestratge de Gilbert Durand en l'àmbit del nou esperit antropològic que entronca amb els sabers tradicionals en pot parlar amb tota autoritat el professor Alain Verjat. Per motius de salut aquesta tarda no pot ser amb nosaltres, però esperem que en un temps no massa llunyà ens pugui oferir la seva conferència.

El catedràtic Alain Verjat, del qual durant molts anys s'han pogut llegir articles seus a la revista *El Ciervo*, i que ha impartit els seus ensenyaments a la Universitat de Barcelona, l'any 1978 va ser nomenat per Simone Vierne, aleshores directora del Centre de Recherche sur l'Imaginaire de la universitat de Grenoble, corresponsal d'aquest Centre a l'Estat Espanyol. I per delegació seva, ara fa 30 anys, és a dir, el 1984, Alain Verjat va crear el GRIM (Grup de Recerca de l'Imaginari i Mitocrítica), adscrit al seu Departament de Filologia Romànica). Els Grups de Recerca estan adscrits a les universitats i permeten anar consolidant la recerca en els àmbits de l'Imaginari i la Simbologia.

Igualment, i moguts pel mateix interès per investigar l'Imaginari i la Simbologia, no podem deixar d'esmentar iniciatives editorials com *Anthropos*, amb Andrés Ortiz-Osés al capdavant, així com els treballs de Luis Garagalza sobre la interpretació dels símbols; o la feina de traducció de l'obra de Gilbert Durand duta a terme per la professora Carme Valencia, que ha traduït també treballs de Michel Maffesoli, expert en el camp dels Imaginaris de la contemporanitat.

De la tasca editorial de les diverses disciplines de les Humanitats que enllaça amb l'àmbit de l'espiritual i el religiós en parlarà amb tot coneixement de causa Ignasi Moreta, que és al capdavant de l'editorial Fragmenta. A mi em correspon fer ressaltar, com intento fer de forma molt succinta, alguns precedents en les recerques de l'Imaginari i del llenguatge simbòlic.

Anant enrere en el temps, no podem deixar de tenir present la tasca intel·lectual i filosòfica d'Eugeni d'Ors. Necessitaríem un seminari en diverses jornades per fer cinc cèntims de la fèrtil creació d'Eugeni d'Ors en el camp de l'Imaginari, de les Humanitats i del pensament espiritual i religiós. Aquí només posarem dos exemples. A Eugeni d'Ors devem la creació de les figures

filosòfico-simbòliques anomenades Oceànides, i de les quals em vaig ocupar jo mateixa en la ponència *Quatre arquetips femenins en la narrativa filosòfica d'Eugeni d'Ors: La Ben Plantada, Tel·lina, Sijé i Lídia de Cadaqués*, publicada al llibre *Eugeni d'Ors. Llums i ombres* (Cossetània, 2006). No és menys important la recreació, segons la particular visió d'aquest filòsof, de la figura de l'àngel, i de la qual en parla de manera ben il·lustrativa, Jaime D. Parra en un capítol seu llibre *Místicos y heterodoxos* (March editor, 2003).

Fent un altre salt en el temps -no tenim més remei, el rellotge de sorra ens empaita- cal situar els precedents d'un Imaginari català propi en la fabulosa obra filosòfica i espiritual de Ramon Llull. Amb la seva extraordinària visió de la realitat en els tres plans propis de *l'homo sapiens*, el físic, el psíquic i l'espiritual, Llull ja va reconèixer, com després també faria Gilbert Durand a través de l'obra d'Henry Corbin, la influència de la cultura islàmica en la concepció del *mundus imaginalis*; o món de la imaginació intel·lectual, un lloc on l'espiritual es corporitza i el corporal s'espiritualitza.

Hi ha un llibre de recent publicació que no voldria deixar d'esmentar aquí per la seva oportunitat, i fins i tot necessitat, atesos els moments històrics que aquests dies estem vivint a Catalunya: *Tradicció i Llibertat. Antics fonaments per a una nova Catalunya* (Edicions Bellaterra), de Josep M. Gràcia, Ferran Iniesta i Agustí Nicolau.

Aquest llibre és una aportació molt estimulante per a la reflexió d'aspectes com la tradició espiritual de Catalunya, la simbologia tradicional catalana, les religions i l'espiritualitat catalana, la metafísica d'arrel mediterrània, el pensament de matriu catalana amb figures senyeres com Ramon Llull, Ramon Sibiuda, Xavier Llorens i Barba, Jaume Balmes, Manuel Milà i Fontanals, Josep Torres i Bages, Francesc Pujols, Lluís Maria Xirinacs, Raimon Panikkar. Eugeni d'Ors no és en la llista proposada pels autors esmentats més amunt. Però com que crec que hi hauria de ser, l'hi afegeixo.

Tant importants o més que els filòsofs, ho són els poetes i literats que formen part de l'Imaginari col·lectiu català, ja sigui perquè han seguit i alimentat la tradició amb les seves aportacions creatives, ja sigui perquè, i seguint també la tradició, han creat tradició amb vestits nous. Estem parlant de Víctor Balaguer, del qual vaig traduir al català les seves *Històries i llegendes* (Diputació de Barcelona, 2002); estem parlant també de Jacint Verdaguer, de Joan Maragall, de Carles Riba, de Salvador Espriu.

I per la importància cabdal en la tasca de recerca de l'Imaginari tradicional i popular no podem deixar de referenciar els folkloristes Joan Amades, Ramon Violant i Simorra i Valeri Serra i Boldú. També ens hem de referir a la llum creativa d'artistes que van treballar, enriquint-lo, l'Imaginari català amb símbols tradicionals i també renovats, com Santiago Rusiñol; o Alexandre de Riquer, del qual en parlarà amb tota autoritat la doctora Mariàngela Cerdà en aquesta mateixa taula. Igualment són creadors de simbologia segons el seu geni figures tan rellevants de l'art català com Gaudí, Dalí, Miró, Ponç, Tàpies.

Abans de concloure aquest parlament, potser valdrà la pena sintetitzar perquè la funció simbòlica genera el coneixement de la condició humana. En el seu llibre *La imaginació simbòlica* (publicat en castellà per Amorrortu/editores l'any 2007), Gilbert Durand posava de manifest que la imaginació simbòlica, com he dit al començament d'aquesta intervenció, és una resposta psíquica i espiritual dels éssers humans a l'evidència de la mort física. La imaginació simbòlica, doncs, actua com un agent d'equilibri i de cohesió entre el nostre ésser biològic, psicològic, sociològic i espiritual, donant-li una unitat de sentit més enllà dels límits físics. Conèixer el sentit de la vida humana, o, si més no, aproximar-s'hi, és que hem estat buscant sempre.

Si no fóssim capaços d'imaginar tampoc no seríem capaços de crear coneixement més enllà de la condició material de l'existència. La imaginació simbòlica, que és de naturalesa espiritual, ens permet situar-nos mentalment en un altre pla: el pla de la transcendència. La imaginació simbòlica ens permet experimentar de manera real la transcendència. I és des d'aquest pla intel·lectual que podem relacionar els extrems que conformen la naturalesa en els seus aspectes material i espiritual. O, tal com postula la ciència hermètica, relacionar el és a dalt amb el que és a baix.

Tal com va dir Jean Lacroix, *l'esperit només pot es reconèixer en les seves obres si, d'alguna manera, es pot reconèixer en aquestes obres*. La dialèctica està servida, doncs, entre el que és a dalt i el que és a baix, amb el símbol com a agent intermediari. D'aquí ve que Gilbert Durand, estudiós del qual avui hauríem volgut parlar més extensament, mitjançant els seus treballs busqui restaurar en el nostre món dessacralitzat i amb escreix de materialisme i positivisme, el paper d'Hermes, figura del missatger entre el diví i l'humà. Es tracta de restaurar una funció humana oblidada, la imaginació simbòlica, o l'Intel·lecte Agent, com en diu Gilbert Durand d'aquesta figura d'Hermes, que es constitueix ella mateixa en símbol d'aquesta funció d'enllaç entre el terrestre i el celeste de la naturalesa humana.

Aquest Intel·lecte Agent és capital, ja que és l'òrgan a través del qual accedim a la comprensió del sentit de la vida humana més enllà de la contingència. Si es treballa, si es cultiva (això és la Cultura, cultiu!), l'Intel·lecte Agent va obrint vies de resposta a les tres preguntes filosòfiques que els humans ens hem fet des que ens vam posar dempeus: Qui som, d'on venim, on anem.

I és d'aquesta forma com tornem al principi d'aquesta intervenció per afirmar a manera de conclusió que la funció simbòlica no només és constitueix en un factor d'equilibri de les facultats de *l'homo sapiens* sinó que, i mercès a la conjunció d'aquestes facultats, és instauradora de Cultura escrita en majúscula. I és que insistim a parlar de la Cultura en sentit transcendent. A la Cultura li manca el seu sentit profund quan se la buida del sentit humanístic que li és propi.

Crec que molts dels que som aquí entenem la Cultura com el conjunt dels sabers o coneixements que relliguen els humans amb la seva dimensió còsmica, i que els creients anomenen Déu. Imaginari, Humanitats i Religions són aspectes d'aquesta Cultura impregnada d'esperit impàvid, com titulava, una mica provocativament com acostumava, Eugeni d'Ors en una de les seves glosses per ser llegides a la ràdio, publicada l'any 1950. A mi d'aquest esperit m'agrada més dir-ne esperit búdic, serè, permanent, etern.

Així, doncs, com invoca Gilbert Durand al final del seu llibre *Ciència de l'home i tradició*: 'Jove antropòleg, valor!' Valor per empenyar-se en revitalitzar l'esperit neulit, marginat o progressivament buidat de sentit tant en l'Imaginari i les Humanitats, com en les creences i religions. I qui diu jove antropòleg diu, perquè no, cadascú de nosaltres. Coratge, doncs. Només així, i tant de manera individual com de manera col·lectiva, es podrà regenerar la Cultura. Una Cultura que no se'ns desfaci als dits, que es mantingui viva en el temps, una Cultura amb ànima que nodreixi les futures generacions.

Teresa Costa-Gramunt

Biblioteca de Catalunya, 29 d'octubre de 2014

<http://elvelldharmonia.blogspot.com.es/>